

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ДЕПАРТАМЕНТ ЗА ИНФОРМАЦИЯ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА УЧИТЕЛИ

КАТЕДРА „ХУМАНИТАРНИ ДИСЦИПЛИНИ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ“

Николина Валентинова Цветкова

**РАЗВИВАНЕ НА МЕЖДУКУЛТУРНА
КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ
В ОБУЧЕНИЕТО ПО АНГЛИЙСКИ ЕЗИК В 8. КЛАС
НА ПРОФИЛИРАНИТЕ УЧИЛИЩА
И ПАРАЛЕЛКИ (ИНТЕНЗИВНО ИЗУЧАВАНЕ)**

Автореферат

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“

Научно направление 1.3. Педагогика на обучението по чужд език
(Методика на обучението по чужд език)
Шифър 05.07.03.

Научен ръководител:

проф. д-р Димитър Веселинов
София, 2012 г.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 09 юли 2012 г. от 16 часа Конферентната зала в Ректората на СУ “Св. Климент Охридски”.

СЪДЪРЖАНИЕ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	3
СЪДЪРЖАНИЕ НА РАЗРАБОТКАТА.....	10
ПЪРВА ГЛАВА	
МЕЖДУКУЛТУРНА КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ – ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ.....	10
ВТОРА ГЛАВА	
ТЕХНОЛОГИЯ ЗА РАЗВИВАНЕ НА МЕЖДУКУЛТУРНА КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ В ОБУЧЕНИЕТО ПО АНГЛИЙСКИ ЕЗИК В 8. КЛАС (ИНТЕНЗИВНО ИЗУЧАВАНЕ).....	15
ТРЕТА ГЛАВА	
ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ПРОВЕРКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ТЕХНОЛОГИЯТА	24
ОБОБЩЕНИЕ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ	29
ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ	32
ЛИТЕРАТУРА.....	33
СТАТИИ И СТУДИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА – САМОСТОЯТЕЛНО И В СЪАВТОРСТВО.....	35

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Значимост и актуалност на изследвания проблем

Общуването с представители на различни култури, от различни краища на континента и дори на света, в наши дни е факт, **който засяга всички възрасти**. Съвременните ученици, още от ранна училищна възраст, са изправени пред необходимостта да участват в различни форми на размяна на идеи и информация, като често основното изискване е адекватно владение на поне един език, различен от майчиния. Това общуване може да е продиктувано от лични причини, каквито са приятелството и необходимостта от обмен на новини с близките или да е породено от специфична учебна ситуация. Такова общуване вече почти безпроблемно може да се осъществява устно или писмено, лице в лице, или виртуално; синхронно, или диахронно. Независимо от канала, по който протича комуникацията, тя е комуникация чрез и на език – роден или чужд, като динамиката на днешния живот налага използването и на родния, и на чуждия (чуждите) умело, уместно и компетентно.

Затова една от най-важните задачи пред чуждоезиковото обучение в наши дни е създаването на необходимите предпоставки в часовете по езици учениците да бъдат подготвени да общуват свободно със свои връстници от друга точка на същото селище, от друго селище в рамките на страната, от друга страна или от друг континент, с представители на различни възрасти, професии, страни. Тази подготовка не е свързана единствено с натрупване на определен речников запас и съответен брой граматически структури, защото чуждоезиковото обучение в международен план отдавна е приело като основен комуникативния подход, чиято философия и практика надхвърля знанието просто на езика, а търси пътища за овладяването му като средство за общуване.

Успешната комуникация изисква съобразяване с редица фактори, сред които са специфичният контекст на общуването, ролите на участниците, целта на посланието. За да е налице комуникация, не е достатъчно събеседниците да си разменят добре оформени фрази в граматично отношение, а да си служат с изразни средства, които са преди всичко подходящи за съответната ситуация (Байръм, Грибова и Старки, 2002: 5). **Утвърдилата се в цяла Европа като основополагащ документ** **Обща европейска езикова рамка (ОЕЕР) (2001) регламентира преподаването и оценяването на степента на владение на всички модерни**¹

¹ В контекста на съвременното обучение по езици е възприето всички понастоящем говорими езици, както национални, така и регионални или езици на отделни общности, да се назовават „модерни“ (виж ОЕЕР).

европейски езици. Сред основните цели на Съвета на Европа, залегнали в нея, се посочва необходимостта от подобряване владенето на модерни езици, което е „източник на взаимно обогатяване и разбирателство” и води до улесняване „комуникацията и взаимодействието между различните модерни европейски езици, за да се подпомага мобилността, взаимното разбирателство и сътрудничеството и да се преодоляват предразсъдъците и дискриминацията” (ОЕЕР 2001: 3). Необходими са условия и инструменти, подпомагащи развитието на „плюрилингвална компетентност”, надхвърляща владенето на отделни езици просто до „степен, наподобяваща владенето на езика като роден” (ОЕЕР 2001: 5), а по-скоро отнасяща се до способността на индивида да борави ефективно с лингвистични (характерни за различни езици) и нелингвистични средства с цел осъществяване на успешна комуникация. Въпреки безспорните усилия и успехи в областта на плурилингвизма, не може да се отрече популярността на английския език, особено сред младите хора, което предполага неговото използване в много и разнообразни ситуации, със събеседници с различен майчин език, от различни области, страни, региони на Европа и света, с различни произход, религиозна принадлежност, социален опит и пр. Това, от своя страна, налага използването на езика на комуникацията съобразно специфичния културен контекст.

Редица други основополагащи за образованието документи в европейски план (Бяла книга на межкултурния диалог (2008), Европейска рамка за ключови компетентности за учене през целия живот (2009), Стратегия Европа 2020 (2010) подчертават необходимостта от умения за межкултурна комуникация. Всички образователни документи, които регулират обучението по чужди езици и в частност това по английски език в нашата страна посочват необходимостта от целенасочено развиване на межкултурна комуникативна компетентност (МКК) в обучението по английски език; за съжаление, обаче, те не предлагат конкретни пътища.

Анализът на възможностите за развиване на межкултурна комуникативна компетентност на одобрените през 2009 г. учебници по английски език за 8. клас интензивно изучаване² сочи, че наред с потенциала за осъществяване на межкултурно учене, съществуват и множество нереализирани възможности в това отношение. Проведеното през 2009 г. проучване сред 809 ученици от 29 паралелки в София и страната доказва, че в резултат на модернизацията на учебните програми не само по чужди езици, а по всички предмети, изучавани в българското училище, са налице положителни нагласи към другостта, че има определена готов-

² Анализът е представен и коментиран в Трета глава на разработката.

ност за осъществяване на межкултурен диалог и най-вече за преодоляване на недоверието и нетърпимостта към различните. Наред с тези положителни тенденции, категорично се наблюдават и висок процент случаи на етноцентризъм и нетолерантност, неспособност за прилагане на друга гледна точка към дадени ситуации, действия и модели на поведение.

В контекста на родната образователна традиция интензивното изучаване на чужд език в 8. клас на профилираните училища и паралелки предоставя изключително благоприятна възможност за целенасочена работа именно по отношение на развиване на умения за межкултурно общуване, повишаване на межкултурната осъзнатост и пр.

Следователно, създаването на педагогическа технология, която да се основава на задълбочен анализ на научното състояние на проблема за межкултурността и межкултурната комуникативна компетентност, на ясно дефинирани принципи и която да включва разработването на учебно съдържание, отговарящо на целите на межкултурното учене в часовете по английски език в 8. клас (интензивно изучаване) е актуално, полезно и най-вече практически приложимо. Внедряването ѝ в реалната практика на изучаване на английски език в профилираните училища и паралелки в 8. клас, което би довело не просто до повишаване на чувствителността към проблемите на българо-английското взаимно възприемане, но и на межкултурното образование в широк образователен смисъл, е навременно, актуално и значимо.

Обект, предмет, цел, задачи и хипотеза на изследването

Обект на изследването е процесът на обучение в межкултурна комуникация на учениците, изучаващи английски език в осми клас на профилираните гимназии и паралелки (интензивно обучение).

Предмет на изследването е вариант на технология за развиването на межкултурна комуникативна компетентност в обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване). Изследва се межкултурната комуникативна компетентност като елемент на комуникативната компетентност.

Цел на изследването е създаване на технология за развиване на межкултурна комуникативна компетентност у ученици от 8. клас на профилираните гимназии в часовете по английски език – интензивно обучение и проверка на нейната ефективност.

Задачите на изследването включват

1. Да се проучи и анализира научната литература, посветена на проблемите на обучението по чужди езици; култура / култури и връзката им с чуждоезиковото обучение; межкултурната комуникативна компе-

тентност; межкултурното образование в светлината на съвременните идеи за многоезичие и мултикултурализъм.

2. Да се проучи и анализира българският и чуждестранният опит в областта на развиването на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски език.
3. Да се изследва потенциалът за развиване на межкултурна комуникативна компетентност на действащите Държавни образователни изисквания за учебно съдържание по чужд език и учебните програми по английски език за 2.-7. клас, 8. клас (профилирани с интензивно изучаване и непрофилирани паралелки) и 9. клас; одобрените от МОН през 2009 г. учебници за интензивно преподаване на английски език в 8. клас (интензивно изучаване).
4. Да се разработи и апробира инструментариум за установяване нивото на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване).
5. Да се проучи нивото на межкултурна комуникативна компетентност на ученици от 7., 8. клас (профилирани паралелки с интензивно изучаване и непрофилирани паралелки) и 9. (профилирани паралелки с интензивно изучаване в 8. клас и непрофилирани паралелки) с цел установяване на специфични за българските ученици затруднения при постигането на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски език.
6. Да се предложи и апробира технология за развиването на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване). Да се разработи учебно съдържание (на английски език), което да способства за развиването на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване). Към това учебно съдържание да се разработят методически насоки (на английски език) за учителите в подкрепа на работата им при развиване на межкултурна комуникативна компетентност в 8. клас интензивно обучение по английски език.

Хипотеза на изследването

Ако се приложи създадената технология в условията на 8. клас интензивно обучение по английски език, ще се постигне межкултурна комуникативна компетентност, позволяваща опериране в различни ситуации, при комуникация със събеседници от различен културен произход.

Методи на изследване

Изследователските методи, с които ще се осъществи настоящето изследване, са следните.

- Анализ на научна литература – проучване и анализиране на теоретичното състояние на проблема.
- Анкетиране – установяване нивото на межкултурната комуникативна компетентност на ученици (7.-9. клас профилирани паралелки с интензивно изучаване и непрофилирани паралелки), развивана в процеса на обучение по английски език чрез авторска анкета.
- Анализ на учебна документация – анализиране на одобрените от МОН през 2009 г. учебници за интензивно преподаване на английски език в 8. клас по отношение установяване потенциала им за развиване на межкултурна комуникативна компетентност чрез прилагане на авторска оценъчна карта (за учители и автори на учебници и учебни помагала).
- Педагогически експеримент – внедряване в практиката на създадения цикъл от учебни модули за развиването на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски език в 8. клас (профилирани паралелки с интензивно обучение).
- Тестиране – установяване изходното равнище на межкултурната комуникативна компетентност на ученици от 8. клас (от профилирани паралелки с интензивно обучение) чрез авторски тест.
- Експертна оценка – експертна оценка от учители по английски език и специалисти по межкултурно образование на технологията за развиването на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски език в 8. клас (профилирани паралелки с интензивно обучение).
- Статистически методи.

За целите на дисертационното изследване са разработени

1. Алгоритъм за за оценяване на потенциала на учебниците по английски език за развиване на межкултурна комуникативна компетентност с *Карта за оценка на потенциала на учебните комплекси по английски език за ... (клас) за развиване на межкултурна комуникативна компетентност*, в която се регистрират наблюдаваните прояви на този потенциал.

2. Инструментариум за установяване на изходното равнище на междукултурната комуникативна компетентност, който е апробиран с ученици от 7., 8., и 9. клас (профилирана и непрофилирана подготовка).
3. **Педагогическа технология** за развиване на междукултурна комуникативна компетентност в обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване). Изцяло новаторска, тази технология има свои принципи, цели и задачи, методи и техники на преподаване и средства на обучение. Осъществява се чрез авторско учебно съдържание – пакет учебни материали “People, Places and ways” („Хора, места и начини“), реализирано в Работни листове за ученика, Листове за учителя и Листове за самооценка на ученика. Резултатите от практическото приложение на педагогическата технология се проверяват с помощта на специално създаден инструментариум за проверка нивото на постигнатата междукултурна комуникативна компетентност в обучението по английски език в 8. клас. Инструментариумът за проверка на резултатите от дисертационното изследване е изготвен съгласно разработената система от критерии и показатели (представена във втора глава).
4. Карта за експертна оценка, с помощта на която се оценяват възможностите за развиване на МКК, които пакетът учебни материали “People, Places and ways” („Хора, места и начини“) предлага по отношение на компонентите на междукултурната комуникативна компетентност, както и на най-важните му характеристики.

Експерименталната проверка на създадената педагогическа технология обхваща следните три етапа: констатиращ, обучаващ и заключителен (контролен срез) и обхваща 1009 ученици. Провежда се в СОУ в София и страната, като стремежът е да се включат различни населени места (голям и малък град) и различните типове училища, сред които и предлагащите т.н. „профилирана подготовка“ по чуждия език.

Уводът на дисертационния труд мотивира избора на тема, особената актуалност и значимостта на предприетото изследване. В него са формулирани обектът, предметът, целта, задачите, хипотезата и методите на изследване.

Първа глава разглежда проблема за междукултурната комуникативна компетентност в теоретичен план, основно в следните направления – социкултурни и социолингвистични и методически аспекти на проблема. Изяснени са базисни понятия като *култура*, *междукултурна комуникация*, *комуникативна компетентност*, *междукултурна комуникативна компетентност*, *многоезичие* и *мултикултурализъм*.

Втора глава представя концептуалните основания за създаване на педагогическа технология за развиване на межкултурна комуникативна компетентност в обучението по английски език в 8. клас. Формулирани са принципите, върху които се изгражда предложената технология и се изясняват нейните цел и задачи. Обосновават се границите на учебното съдържание и изборът на методи и техники, с които това учебно съдържание се реализира. Подробно са анализирани и ресурсите, с които се обезпечава технологията.

Трета глава е посветена на експерименталната проверка на ефективността на предложената педагогическа технология. Проследени са трите етапа на проведения педагогически експеримент. Подробно са представени и анализирани изследваните със средствата на описателната статистика получени резултати, а за статистическото доказване на хипотезите са използвани непараметричен критерий на Розенбаум, *Chi-square test* и *t-test* на Стюдънт.

Трудът обхваща 348 страници, от които 219 основен текст, в това число **библиография**, в която са посочени 165 заглавия, използвани при разработването на дисертационния труд. Сред използваните източници са такива, които се считат основни за методиката на чуждоезиковото обучение и теориите, които се фокусират върху проблемите на културата и межкултурната комуникация, както и такива, които са издадени след 2000 г., вкл. през 2011 г. Използвани са източници, както на латиница (123), така и на кирилица (42), проучено е състоянието на изследвания проблем в светлината на преподаването на български език, както и на дидактиката на многоезичието. В отделни списъци са посочени и разгледаните международни и български официални документи, анализирани учебни комплекси за интензивно изучаване на английски език в 8. Клас, както и списък на използваните съкращения.

Приложенията обхващат 129 страници и илюстрират проведената изследователска работа. В тях са представени създаденият пакет учебни материали “People, Places and ways” („Хора, места и начини“), образци на създадени от ученици продукти, както и множество таблици и диаграми, които допълват или поясняват основния текст.

СЪДЪРЖАНИЕ НА РАЗРАБОТКАТА

ПЪРВА ГЛАВА

МЕЖДУКУЛТУРНА КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ – ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ

В тази глава са обособени два основни параграфа – социкултурни и социолингвистични, и методически аспекти на разглеждания проблем. В първия параграф са представени различни схващания за това какво е култура, като е направен преглед на вижданията за култура в светлината на различни течения и школи, както и от гледна точка на различни науки, които третират тази проблематика. Търсено е изясняване на промяната на схващанията за това какво е култура в различни исторически периоди, за да бъде изведен акцент върху следните идеи с цел да се направи връзка с межкултурното учене и межкултурната комуникация. Културата бива *обективна* и *субективна*. *Обективната култура* се отнася до видимите, осезаеми аспекти и включва артефакти, създадени от хората, храната, която те ядат, дрехите, които носят, названията, които дават на нещата и пр. *Субективната култура* се състои от невидимите и недотам осезаеми аспекти, отнасящи се до дадена група хора, напр. човешките ценности, отношения, норми на поведение и възприети роли (Триандис: 1990). Счита се, че повечето межкултурни неразбирателства възникват на нивото на субективната култура и че именно тя трябва да бъде във фокуса на межкултурното обучение (Кушнър и Бризлин, 1996: 7). За нуждите на настоящето дисертационно изследване приемаме предложеното от Портър и Самовар разбиране за култура като сбор от артефакти (продукти на човешката дейност), концепции/понятия (вярвания или ценностни системи) и поведение (което проектира вярванията и ценностните системи в практиката), границите между които често са размити (Портър и Самовар: 1994). Друга важна отправна точка е схващането, че културата се придобива в процеса на *социализация*, който се осъществява посредством социални институции като семейството, училището, църквата, средствата за масова комуникация (Абът 2004: 11). По-нататък се разглежда връзката между език и култура с цел да се обоснове значението, което изучаването на култура/култури и межкултурната комуникация имат за езиковото обучение. Придържаме се към схващането на изследователи като Бенет, че владенето на език означава повече от владеење на фонетиката, лексиката и синтаксиса на даден език, тъй като такъв подход води единствено до формирането на „свободно владеещ езика глупак” (“fluent fool”). Такъв човек говори чуждия език, но

„не разбира социалното и философското му съдържание”. (Бенет във Фантини 1993: 16). За да се избегне превръщането на учещия чужд език в „свободно владеещ езика глупак”, е нужно да погледнем на езика като на нещо повече от знакова система, с чиято помощ се назовават предмети и явления, а да го разгледаме и като средство, „чрез което се проявява културата” (Крамш 1993: 87).

Проблемът за междукултурната комуникация е изяснен в духа на горните идеи. Свързаната с нея междукултурна комуникативна компетентност, пък е разгледана като следствие на еволюцията на понятието за комуникативна компетентност, която е кодирана като цел на съвременното чуждоезиковото обучение (включително в България). Какво е „комуникативна компетентност“, е формулирано за пръв път в англоезичната литература от Дел Хаймс (1972), който аргументира необходимостта, когато се разглежда овладяването на родния език, да се обърне внимание не само как се придобива умението за граматически правилно изразяване, но и на това езикът да се използва в съответствие на ситуацията, т.е. пренасочва се „вниманието към социалните функции на езика, което позволява да се разработват не само въпросите за способността на носителя на езика да преценява граматическата правилност, но и да се решава приемливостта на речта в дадена социална ситуация” (Шопов 2008: 66). Тези идеи продължават да се развиват, докато се достигне до модела на ван Ек на „комуникативна способност” (1986: 35), в който са дефинирани шест „компетентности”: *лингвистична, социолингвистична, дискурсна, стратегийна, социокултурна и социална компетентност*; който включва едновременно желанието и умението за взаимодействие с други, мотивация, отношение, самоувереност, емпатия и способност за справяне със социални ситуации (Ван Ек, 1986: 65).

Критиката към тези модели на комуникативна компетентност се поражда от факта, че те поставят в центъра на модела „говорящия езика като роден”, общуващ с други, за които този език е роден, а това е невъзможна за постигане цел и следователно – предпоставка за неизбежен провал (Байръм, 1997: 10). Следователно, в контекста на комуникативното обучение по чужд език е особено важно осмислянето на предложението от Байрам модел на междукултурна комуникативна компетентност, представляваща сложно единство от:

- междукултурни отношения (**savoir être**), например любопитство и отвореност, готовност за преодоляване на недоверието към други култури и окачествяването на собствената като единствено правилната;
- от знания (**savoirs**) за социалните групи и техните продукти и практики, както в собствената си страна, така и в страната, чийто език е обект на изучаване;

- от умения за интерпретиране и свързване (*savoir comprendre*), т.е. умения да се интерпретира документ или събитие от една култура и да се свързва/сравнява с документ или събитие от собствената;
- от умения за откриване и взаимодействие (***savoir apprendre/faire***), които се отнасят до способността да се усвояват нови знания за дадена култура, както и да се оперира с тези знания, умения и отношения в условията на реалната комуникация; от критична културна осъзнатост (***savoir s'engager***), която включва способност за оценяване на перспективи, практики и продукти в своята и в чуждите култури (Байръм: 1997).

Така Байрам прави и важното уточнение, че овладяването на МКК се осъществява в клас, при работа с учител, „на терен” или в родно/чуждокултурна среда, отново под ръководството на учител, както и в следствие на самостоятелно учене. В центъра на този модел на владееене на езика стои умениято да говориш езика „междукултурно”, т.е. притежавайки междукултурна комуникативна компетентност (Байръм 1997: 11), **тъй като това е много по-важно и съответства на съвремението ни и на новите образователни задачи.** Именно затова някои автори формулират тезата, че най-добрият учител по чужд език е онзи, който съумява да разкрие пред своите ученици не просто богатството на даден език, а проявяващите се чрез него „умения, отношения и ценности”, който „може да помогне на учениците да установяват връзки между тяхната собствена и други култури, може да допринесе за събуждането на техния интерес и любопитство към „другостта”, както и самоосъзнаване и осъзнаване собствената им култура, пречупена през гледните точки на други хора” (Байрам, Грибова и Старки 2002: 11).

В рамките на параграф 2 от Първа глава, методически аспекти, са проследени международно утвърдените подходи и методи в обучението по английски език от гледна точка на начина, по който третираат изучаването на култура/култури. Направеният анализ на тези основни методи (от граматико-преводния до комуникативния, като се правят препратки и към добили широка популярност в последно време теоретични идеи, които влияят на езиковото обучение, каквото е теорията за множествените интелигентности) помага да се схване концептуалното развитие в областта на езикознанието, психологията, дидактиката и **чуждо-езиковата методика.** Този преглед не е самоцелен, а се осъществява в светлината на мястото, което отреждат на изучаването на културата като неделима част от изучавания език. Той естествено води до изясняване на общодидактическите и частнометодически принципи, върху които се гради съвременното чуждое-

зиково обучение (виж Стефанова 2007). В европейски и световен план межкултурното учене и в частност развиването на межкултурна комуникативна компетентност (последната в светлината на съвременните изисквания към преподаването и усвояването на чужди езици) получават все по-голямо внимание. Изследователи и практики поставят акцент върху необходимостта да се търсят решения в тази насока, свързани с конкретните условия и специфичните особености на различните национални образователни системи. Това се доказва и при определянето на характеристиките на ЧЕО в нашата страна, което „се формира предимно под влиянието на ЧЕО в Европа” (Стефанова 2007: 45).

Не на последно място е важно да се подчертае, че новото хилядолетие се отличава с нови реалности по отношение на обучението по езици на национално и европейско равнище, които могат да се обобщят така:

- поява на нови групи обучаеми с нови цели;
- необходимост от промяна в традиционно използваните методи и похвати;
- поставяне на обучаемите и тяхното развитие – в центъра на образователния процес.

На тези нови реалности Европейската комисия отговаря, развивайки и последователно създавайки механизми за практическото приложение на Концепция за многоезичието, в която межкултурността и межкултурната комуникативна компетентност заемат централно място:

- Многоезичието подчертава факта, че **езиковият опит** на човек **се разширява** в неговия културен контекст, **от езика в родния дом през езика на обществото до езиците на другите народи** (които той изучава в училище или в университета или овладява чрез непосредствен опит).
- Така **езиците и културите се съхраняват** обаче **не в строго разграничени една от друга ментални области**, те по-скоро **образуват заедно една комуникативна компетентност**, за която допринасят **всички езикови знания и опит, в които езиците са във взаимовръзка и се интегрират**³. (Виж Стефанова: 2007; Стойчева: 2006).

Разграничени са понятията **разноезичие** (плурингвизъм) и **многоезичие** (мултилингвизъм) и тяхното проявление в условията българската образователна система и на българската действителност като цяло. Специално внимание е отделено на понятието **мултикултурализъм**, като аспект на дидактиката на много-

³ Подчертаването е мое.

езичието, която взима за отправна точка и ориентир по отношение на крайната цел на обучението по езици не идеалният носител на езика като роден (native speaker), а владеещия межкултурната комуникация (intercultural speaker). Според изследователи на този проблем наличните знания на даден обучаем са тясно обвързани с културната и семейна среда на учещите, с техния жизнен опит. „Учещите са заобиколени от чужди езици и култури, очертава се тенденция за превръщане на учебното помещение в място за среща, контакт между различни култури и хора“ (Стефанова 2007: 125).

Прегледът на теоретичното състояние на изследвания проблем в национален, европейски и световен мащаб налага следните **изводи**, а именно, че развиването на межкултурна комуникативна компетентност в обучението по чужд език е от особена важност предвид интензивните контакти между представители на различни култури, които общуват на езици, различни от майчиния им. Това с особена сила важи за обучението по английски език, който в последните две десетилетия все повече се налага като език на международното общуване. Проблемът за межкултурното общуване и постигането на межкултурна компетентност е във фокуса на внимание на множество дисциплини – от културната антропология до методиката на чуждоезиковото обучение, всяко от които го осветлява от различен ъгъл. Въпреки наличието на множество изследвания и реалните предпоставки из областта на образователните политики – в европейски и национален план, остава открит въпросът как това да се осъществява в практиката на ЧЕО в нашата страна. Необходимо е общите формулировки в националните образователни документи да получат конкретна подкрепа в смисъл на изработване и апробиране в практиката на ЧЕО учебно съдържание, което да почива на ясно формулирани принципи и да води към развиване на межкултурна комуникативна компетентност заедно с общата комуникативна компетентност на българските ученици.

ТЕХНОЛОГИЯ ЗА РАЗВИВАНЕ НА МЕЖДУКУЛТУРНА КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ В ОБУЧЕНИЕТО ПО АНГЛИЙСКИ ЕЗИК В 8. КЛАС (ИНТЕНЗИВНО ИЗУЧАВАНЕ)

Във **втора глава** са систематизирани и формулирани четири групи концептуални основания за създаване на педагогическа технология за развиване на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на интензивното обучение в по английски език в 8. клас – *социолингвистични, социокултурни, лингвометодически и лингво-политически*.

Въз основа на главните общо дидактически и частнометодически принципи, върху които се гради съвременното чуждоезиково обучение и отчитайки принципите, способстващи межкултурното учене, върху които се основава дидактиката на многоезичието, разгледани в първа глава, се открояват и формулират онези принципи, които се отнасят пряко към работата с педагогическата технология, насочена към развиване на МКК в процеса на интензивно обучение по английски в 8. клас.

- *Межкултурното учене се осъществява чрез развиване на*
 - декларативни знания – съзнателно съотнасяне, свързване на родната култура с културата на първия чужд и на следващите езици;
 - процедурални знания – разширяване на осъзнаването и на знанията за собствения процес на овладяване на чуждата култура.
- *Разбирането на явления от родната и други култури служи за основа и изходна точка на межкултурното учене.*
 - не просто знание за факти относно дадената култура, а по-скоро разбиране „на това как функционират различните социални групи и социални идентичности, както собствената, така и тези на другите” (виж Байръм, Никълс и Стивънс 2001: 5).
- *Ориентираност към съдържанието.*

Този принцип се реализира чрез внимателен подбор на темите, които съответстват на жизнения опит и интереси на обучаваните. От друга страна той гарантира, че използваните (автентични) материали са съобразени с нивото на владеење на езика на учениците така, че да могат да се използват пълноценно за реализиране на межкултурно учене. Не на последно място това означава и че учебното съдържание, свързано с межкултурно учене съответства и на развитието на езиковата компетентност на учениците.

- *Приоритетно развиване на умения за межкултурно учене, отношения на отвореност и толерантност към другите.*

Спазването на този принцип гарантира, че чрез учебното съдържание и дейности се развиват специфични умения за извличане на информация за дадена култура, за работа с автентични текстове и материали, за сравнение и съпоставка на явления от родната култура и културата-цел, които от своя страна водят до развиване на МКК.

- *„Отдалечаване” от собствената култура.*

Придържането към този принцип дава възможност на обучавания да осъзнава собствената си реакция спрямо събеседник от друга култура в светлината на нейната (на собствената реакция) културна обусловеност.

- *Дейностно ориентиран процес на межкултурно учене.*

Този принцип се реализира чрез подбора на учебни дейности. Спазването му гарантира активното участие на обучавания в учебния процес, при което той е активна страна, открива и интерпретира явления от собствената и културата-цел, разсъждава върху собствения си опит и преживявания и ги осмисля в светлината на толерантност и приемане на другостта.

В съзвучие с така формулираните принципи се определят и целите и задачите на педагогическата технология⁴ за развиване на МКК в процеса на интензивно изучаване на английски език в 8. клас, а именно:

Целта на технологията е да се постигне адекватно развиване на межкултурна комуникативна компетентност на учениците в процеса на обучение по английски език в 8. клас (интензивно изучаване), допълвайки, обогатявайки или компенсирайки наличния потенциал на използваните в практиката учебни системи за изучаване на английски чрез специално създадено учебно съдържание, планирани и експериментирани в реална учебна практика набор дейности на ученика и дейности на учителя.

Задачите са

- а) да се уточни съответното на целта учебно съдържание;
- б) да се подберат автентични материали, които отговарят на езиковите знания на учениците от 8. клас, изучаващи английски интензивно и които способстват развиването на МКК;
- в) да се планират дейности на ученика и на учителя, които да улесняват процеса на овладяване и формиране на межкултурни знания, умения и отношения;

⁴ За нуждите на настоящето изследване приемаме, че под „педагогическа технология” разбираме „алгоритмично предписание на процеса” (Бершадский: 2002), който в нашия случай води до развитие на МКК с ученици от 8. клас на профилираните гимназии и паралелки с интензивно изучаване на английски език.

- г) да се оформят и подготвят съответни на горните задачи работни материали за ученика и за учителя, с помощта на които да се осъществи предлаганата педагогическа технология;
- д) да се предложат инструменти за оценяване на постиженията на учениците по отношение на тяхната МКК.

С цел обосноваване на избора на методи и техники, с които се реализира технологията са разгледани три модела на обучение (Гюрова и колектив: 2006) пасивен, активен и интерактивен, при определянето на които основна роля играе степената на активност на ученика, както и степента на контрол върху учебния процес от страна на учителя и съответната му ученикова автономност⁵.

Таблица № 1: Сравнение между три модела на учене – потенциал за межкултурно учене

Образователен модел	Контрол от страна на учителя	Автономност на обучаемите	Връзка с межкултурното учене
Пасивен			
Активен			
Интерактивен			

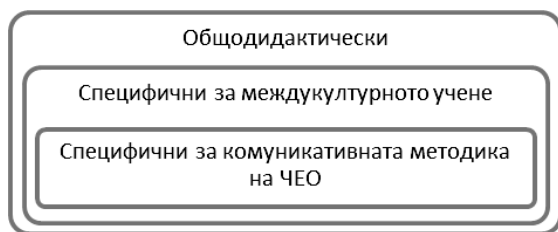
Межкултурното учене – експериментално, диалогично – води до промяна не просто на количеството натрупани знания, а и до усъвършенстване на уменията и промяна в нагласите и отношенията към „себе си” и към „другия”. Следователно, за да се реализира предложената технология, е необходимо да се изберат такива методи и техники на обучение, които ще осигурят максимална автономност на обучаемите при минимален контрол от страна на учителя, както и максимална равнопоставеност помежду им в процеса на обучение. Като категорично най-подходящ за целите на технологията е интерактивният модел на обучение, при който:

- се наблюдава повишена активност на учещите, вкл. чрез екипна / групова работа;
- водещият улеснява и подпомага учебната работа;
- се прилагат интерактивни методи и техники на работа (основани на взаимодействие);
- се съчетават различни форми на контрол (самоконтрол, групов контрол, индиректен и неавторитарен контрол от страна на обучаващия);

⁵ По-тъмният цвят в таблицата маркира по-силна изява на съответния белег.

- има значителна свобода на избор на учещите по отношение на мястото, времето, ритъма на учене;
- времето и пространството са специфично организирани – сменят се различни дейности в логична последователност, максимално се използват пространствата за онагледяване, индивидуална работа, работа по двойки, групи и пр.;
- се създава положителен, подкрепящ и стимулиращ микроклимат (междудличностни взаимоотношения) (Виж Гюрова и колектив: 2006).

Така се определят най-подходящите интерактивните методи и техники, които биват общодидактически (напр. брейнсторминг, незавършено изречение, групов работа, работа по двойки, дискусия – Гюрова и колектив, 2006), специфични за обучението в межкултурност (работа с критически инцидент или „разрешаване на казус“, симулации и ролеви игри, при които се „задава“ ситуация, изискваща межкултурна комуникация) и специфични за чуждоезиковото обучение („информационна празнина” – *information-gap activities*, „пъзъл” – *jig-saw activities*, споделяне на опит, идеи, вярвания, ценности, ролева игра – Ричардс, 2006: 17-19). Посочените интерактивни методи и техники не се използват изолирано, а заедно, образувайки сложно единство, което подкрепя предложения алгоритъм. Тази тяхна взаимовръзка и известната им йерархичност е представена на следващата фигура.

Фигура 2: Интерактивни методи и техники, които се използват при прилагането на педагогическата технология

Те са взаимосвързани и границите помежду им не са ясно очертани, напр. след предлагане на идея чрез брейнсторминг се преминава към споделяне на личен опит в малки групи и се завършва с разглеждане на казус и последваща дискусия. Посочените интерактивни методи и техники са препоръчителни, като подборът им зависи от целта на конкретната задача, големината на класа, интересите на класа, нивото на класа по отношение на овладяването на английски, както и нивото им на межкултурна комуникативна компетентност.

При определянето на учебното съдържание на настоящата педагогическа технология се придържахме към дискутираното от Господинов (Господинов в Чавдарова-Костова, Делибалтова и Господинов 2009: 160-164) съдържание на понятието „съдържание на обучението” като съвкупност от а) „образователно съдържание” – знания, умения, навици, начини за познание, нагласи, качества и б) учебни дейности (дейностите на ученика под ръководството на учителя).

От друга страна, за определяне границите на учебно съдържание са важни формулираните в първа глава политики и приоритети по отношение на изучаването на езици на европейско и на национално ниво. Следва да се вземе предвид постановката за межкултурната компетентност, представена в ОЕЕР във връзка с общите компетентности на индивида, изучаващ чужд език, както и с „изходните” му познания, нагласи и умения (свързаните с изучаването на роден или друг предишен език, познания за света изобщо и пр.) (Виж ОЕЕР, 2006: 127-135.), а от друга – моделът на М. Байръм за межкултурната комуникативна компетентност, като те се осмислят в светлината на заложените в ДООИ за културнообразователна област чужди езици постановки. Графично, това се изобразява по следния начин:

Фиг. № 4: Граници на учебното съдържание на педагогическа технология за развитие на МКК в обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване)

Така определяме, че за развитието на МКК в процеса на обучение по английски език в 8. клас интензивно изучаване са необходими следните

Знания (за):

- различни аспекти от всекидневния живот в страната / страните, където се говори езикът (напр. храна, облекло, развлечение и пр.);
- междуличностните отношения;
- норми на поведение в обществото, напр., свързани с подходящ език на тялото (жестове, разстояние между хората), гостоприемство (точност,

подаръци, теми за разговор, сбогуване и пр.), ритуално поведение (напр. поведение по време на чествания, фестивали, балове, дискотеки и пр.)

- ценности, убеждения и нагласи, характерни за съответната страна, напр., институции, социални класи, история, и пр.

Умения (за):

- установяване на връзка между / сравняване на явления в родната и културата цел;
- разпознаване / прилагане на адекватни стратегии за комуникация с хора от културата-цел;
- изпълняване ролята на посредник между собствената и културата-цел и успешно справяне с възникнали недоразумения и конфликти;
- идентифициране на важни референции в рамките на и между културите, като се извлича смисълът и скритите им значения.

Отношения (на):

- отвореност и готовност за въздържане от недоверие към други култури и доверие към собствената;
- готовност да се изпитат / преживеят различните етапи на приемане или адаптиране към друга култура и взаимодействие с нея;
- готовност за ангажиране с конвенциите и обичаите, специфични за вербалната и невербалната комуникация и взаимодействие;
- желание за поставяне под съмнение на ценностите и презумпциите по отношение на културните практики и продукти от собствената среда.

Учебното съдържание се реализира посредством:

1. Работни листове за ученика, в които са включени

- автентични текстове*, „генерирани” в родната или в културата-цел;
- изображения*, „генерирани” в родната или в културата-цел;
- мултимедийни материали*, „генерирани” в родната или в културата-цел
- генерирани от обучаваните текстове, изображения, мултимедийни материали*, които се използват в различни етапи от изпълнението на задачите;
- смесово завършена поредица от дейности*.

2. Листове за учителя, които съдържат

- подробни бележки относно целите и очакваните резултати;
- насоки за работа;

- в. предложения за вариативност според интересите и нивото на класа;
- г. примерни отговори.

3. *Лист за рефлексия за ученика*, който съдържа

- а. въпроси, които насочват учениците към преценка на това какво са научили в следствие на работата си по даден Работен лист по отношение на собствената си и на културата-цел;
- б. въпроси, които насочват учениците към преценка на това дали и как се е променило отношението им в следствие на работата си по даден Работен лист по отношение на собствената си и на културата-цел;
- в. въпрос, който подтиква учениците да оценят как са се чувствали по време на работата си с даден Работен лист.

4. *Лист за рефлексия за учителя*, с помощта на който учителят да оцени

- а. какво учениците са научили в резултат на работата си с Работните листове;
- б. дали и как се е променило отношението им в следствие на работата с Работните листове по отношение на собствената си и на културата-цел.

Съответно на компонентите на МКК, дейностите на ученика, чрез които се реализира предложеното учебно съдържание, са насочени към въздействие на три нива.

- *Когнитивно* – водят до задълбочаване на познанията за предмети, явления, поведение, характерни за собствената и/или културата-цел или до тяхното по-добро осмисляне. Такива са слушането на беседа, изнесена от учителя или представител на дадена културна група, събирането и интерпретирането на факти и данни, наблюдението, сравняването на предмети, явления и поведение по различни белези, както и анализирането на текстове и изображения.
- *Афективно* – водят до преосмисляне на вече създадени и въздържане от създаване на отрицателни стереотипи и реакции спрямо предмети, явления, поведение от културата-цел и до способност за „дистанциране” от положителните стереотипи за предмети, явления и поведение от собствената култура. Такива са участието в ролеви игри, анализирането на критически инциденти, идентифицирането с литературни герои, предаването на дадена случка от чужда гледна точка, симулацията.
- *Поведенческо* – водят до изграждане на разбиране за значението на модели на поведение, характерни за собствената или за културата-цел и способност за адаптиране и/или адекватна реакция на различни културнообусловени модели на поведение и в различни комуникативни ситуации.

Резултатите от прилагането на предложената педагогическа технология в практиката се проверяват чрез *тест за установяване нивото на межкултурната комуникативна компетентност на ученици от 8 клас (интензивно изучаване на английски език)*, който съответства на следните критерии и показатели.

Таблица № 11 Критерии и показатели

Критерий	Показател
Притежава знания за	1.1. различни аспекти от всекидневния живот в страната / страните, където се говори езикът (напр. храна, облекло, развлечение и пр.).
	1.2. аспекти на междуличностните отношения.
	1.3. норми на поведение в обществото, напр. свързани с подходящ език на тялото (жестове, разстояние между хората), гостоприемство (точност, подаръци, теми за разговор, сбогуване и пр.).
	1.4. ценности, убеждения и нагласи, характерни за съответната страна, напр. институции, социални класи, история, и пр.
Умее да (знае как да...)	2.1. установява връзка между / сравнява явления в родната и културата цел.
	2.2. разпознава / прилага адекватни стратегии за комуникация с хора от културата-цел.
	2.3. изпълнява ролята на посредник между собствената и културата-цел и да се справя успешно с възникнали недоразумения и възникнали конфликти.
	2.4. идентифицира важни референции в рамките на и между културите, като извлича смисъла и скритите им значения.
Проявява отношение на	3.1. отвореност и готовност за въздържане от недоверие към други култури и доверие към собствената.
	3.2. готовност да се изпитат/преживеят различните етапи на приемане или адаптиране към друга култура и взаимодействие с нея
	3.3. готовност за ангажиране с конвенциите и обичаите, специфични за вербалната и невербалната комуникация и взаимодействие
	3.4. желание за поставяне под съмнение на ценностите и презумпциите по отношение на културните практики и продукти от собствената среда

Тестът съдържа въпроси с избираем отговор (4 опции – 1 верен отговор), отворени въпроси и твърдения с възможни отговори, структурирани по скала на Ликерт от „Категорично съм съгласен” (“Strongly disagree”) до „Категорично съм съгласен” (“Strongly agree”).

За проверка на уменията и отношенията като компоненти на междукulturната комуникативна компетентност е уместно да се използва и ролева игра, особено, ако учителят има възможност да наблюдава провеждането ѝ и да оценява участието на учениците в нея. Важно при използването на ролева игра за оценяване резултатите от целенасочено провеждано обучение в междукulturна комуникативна компетентност е точното задаване на ситуацията на междукulturно общуване с нейните участници и техните роли, определянето на параметрите на потенциалния сблъсък на култури така, че да могат да бъдат интерпретирани от обучаемите, които да изберат подходящи вербални и невербални средства за комуникация.

Въз основа на гореизложеното се формулират следните **изводи**.

- Очертаните четири групи (*социокултурни, социолингвистични, лингвометодически и лингво-политически*) концептуални основания за създаване на педагогическа технология за развиване на междукulturна комуникативна компетентност в рамките на интензивното обучение в по английски език в 8. клас позволяват точно да се определят съответните цел, задачи и принципи, на които тя лежи.
- Възможно е и точното очертване на границите на учебното съдържание, с което технологията да се осъществи, както и подборът на най-адекватните методи и техники на обучение. Учебното съдържание – с неговите три основни компонента – знания, умения и отношения – могат да бъдат реализирани с различни средства, стига последните да отговорят на точно определени критерии и показатели.
- Конкретно, за нуждите на настоящето изследване, се разработват шест учебни модула под формата на работни листове за ученика, листове за рефлексия за ученика и съответни листове за учителя с предложени процедури за действие, примерни отговори и варианти за изпълнение на задачите.
- Резултатите от така планираната технология могат да бъдат оценени с висока степен на надеждност с помощта на специално разработен за целта финален тест.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ПРОВЕРКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ТЕХНОЛОГИЯТА

Трета глава се състои от четири параграфа и съдържа резултатите от експерименталната проверка на предложената педагогическа технология (проведена в периода 2009-2011 г.), които доказват, че нейната приложимост и възможността тя да се внедри широко в интензивното обучение по английски в 8. клас без значение кое е основният учебен комплекс.

Първият параграф на тази глава представя организацията и съдържанието на експерименталната работа. Вторият параграф изяснява **организацията и съдържанието на констатиращия етап** на експеримента. На констатиращия етап на експеримента се установява:

- а) нивото на МКК, достигнато вследствие на обучението по английски език в края на 7. клас, в края на 8. клас след интензивно обучение по английски и в края на 9. клас (за паралелки от профилирани и непрофилирани училища);
- б) областите, които да получат внимание при такова специфично обучение.

Констатиращият етап включва:

1. Изработване на авторски инструментариум (анкета) за проучване на постигнатата межкултурна комуникативна компетентност в рамките на обучението по английски в 7., 8. профилиран (с интензивно чуждоезиково обучение), 8. непрофилиран (с неинтензивно чуждоезиково обучение), 9. профилиран (след интензивно чуждоезиково обучение в 8. клас), 9. непрофилиран (след неинтензивно чуждоезиково обучение в 8. клас).
3. Провеждане на анкетата.
4. Събиране и обработка на данните от проведената анкета.
5. Формулиране на изводи от проведеното изследване.
6. Изработване на алгоритъм за оценяване на потенциала на учебниците по английски език за развиване на МКК и оценъчна карта.
7. Прилагане на алгоритъма и анализ и оценка на потенциала за развиване на МКК на
 - ДОИ за учебно съдържание по чужд език;
 - учебната програма по английски език за 8. клас (интензивно изучаване);

- учебниците по английски език, одобрени от МОМН и влезли в практическа употреба през септември 2009.

8. Формулиране на изводи от извършените анализ и оценка.

Обработените и анализирани данни от проведената анкета с 809 ученици от София и страната от 7., 8. (с интензивно и неинтензивно чуждоезиково обучение) и 9. (с интензивно и неинтензивно чуждоезиково обучение) клас установяват демонстриране на отделни компоненти от МКК. Въпреки това, резултатите от анкетата са достатъчно ниски, за да може да се твърди, че съществува реална потребност от целенасочена работа за развиване на тяхната межкултурна комуникативна компетентност.

При анализа на ДОО за учебно съдържание по чужд език и Учебната програма по английски език за 8. клас интензивно изучаване се откроява известен потенциал за реализиране на целите на обучението в МКК. Моделът, към който се стреми българското чуждоезиково обучение, е кодиран в характеристиката на третото равнище на владее на чужд език за гимназиален етап, което отговаря на завършено профилирано училище или паралелка с интензивно изучаване на чужд език в 8. клас и той се приближава до духа на модела за говорещия езика като роден, без да включва елементи на моделите, разгледани подробно в Първа и Втора глава, напр. модела за говорещия езика межкултурно. Въпреки наличието на потенциал за обучение в МКК, намираме, че той остава само загатнат и на практика конкретни насоки за неговото реализиране липсват от „ядрата“ на учебното съдържание.

Обучаващият етап от експеримента е представен в третия параграф на Трета глава. Този етап е най-важният за провеждането на експеримента.

В работата по подготовката за провеждане на обучаващия експеримент се предприемат следните стъпки.

1. Изработване на критерии, показатели и измерители за нивото на МКК в обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване).
2. Изготвяне на пакет работни материали, предназначени за работа в 8. клас (интензивно обучение) по английски език, които да преодоляват липсите по отношение развитието на МКК в одобрените от МОН учебни комплекси.
3. Експертна оценка на работния пакет.
4. Апробиране, адаптиране и корекция на работния пакет.
5. Изработване на критерии, показатели и инструментариум за установяване равнището на постигната межкултурна комуникативна компетентност в обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване).

Стъпки 3 и 4 се извършват в нелинейна последователност – елементи от пакета се апробират с ученици, търси се мнението на учителите, след което се коригират. Окончателният вариант на работния пакет се подлага на експертна оценка с помощта на специално разработена експертна карта. В съответствие с уточненото учебно съдържание се определят критерии, показатели и измерители за нивото на МКК в края на обучението с пакет учебни модули „Хора, места и начини“ (“People, Places and ways”). Пристъпва се към експериментално внедряване на тези материали в обучението по английски език с четири 8. класа от София и страната.

В последния параграф от Трета глава обстойно се разглеждат и анализират резултатите от *контролния етап* от експеримента.

На този етап се изготвя окончателният вариант на финалния тест, с който се проверяват резултатите от проведеното обучение в МКК с помощта на пакет учебни материали „Хора, места и начини“. Осъществяват се *следните дейности*:

1. Тестът се провежда в съответното училище в реално учебно време в сходен времеви диапазон за всички паралелки от контролната и от експерименталната групи.
2. Събират се попълнените от учениците тестове.
3. Регистрират се резултатите от теста в първични таблици в Excel.
4. Събраните данни се подлагат на първична статистическа обработка. Изчисляват се процентни съотношения, медиана и коефициент на разсейване.
5. Прилагат се статистически методи за проверка на поставените хипотези.
6. Извършва се количествен и качествен експертен анализ на получените резултати.
7. Формулират се изводи и заключения въз основа на обработените данни и извършените статистически измервания и качествения анализ.

За доказване на статистическата значимост на получените резултати, които са обработени и групирани според критерия, до който се отнасят, се използват следните статистически методи,, както следва:

- за критерий знания се прилага коефициент на Розенбаум и се изследват качествата на получените резултати с t-test (на Стюдънт).
- за критерий умения се прилага коефициент на Розенбаум и се изследват качествата на получените резултати с t-test (на Стюдънт).
- за критерий отношения се прилага Chi-square test и t-test (на Стюдънт).

По всички изследвани критерии има статистически значима разлика в полза на експерименталната група, което доказва нейната ефективност.

Експерименталната проверка на предложената педагогическа технология преминава през няколко стадия, на края на всеки от които се очертават **няколко групи изводи**.

1. Констатиращият етап на експеримента, обхващащ проучване на наличното ниво на межкултурна комуникативна компетентност на ученици от София и страната от 7., 8. и 9. клас (с интензивно изучаване на английски език и без), анализ на действащата учебна документация по предложен от автора алгоритъм и експертна оценка на създадените учебни материали „Хора, места, начини“, позволява да се формулират следните тенденции. При констатиращото изследване се установява наличие на отделни компоненти от МКК, като в повечето случаи най-високо ниво на положителните резултати се наблюдава при ученици от 8. и 9. клас с интензивно изучаване на английски като резултат от интензитета на обучението по езика в 8. клас, което те са преминали. Въпреки това, резултатите са достатъчно ниски, за да може да се твърди, че наличните благоприятни условия за развиване на МКК с ученици от 8. клас (интензивно изучаване на английски език) не се използват пълноценно и съществува реална потребност от целенасочена работа с учениците за развиване на тяхната межкултурна комуникативна компетентност.

- Направеният анализ на действащата към момента учебна документация подчертава необходимостта от внимателно планирани средства за взаимодействие и педагогическо въздействие в обучението по английски език, особено в периода на неговото интензивно изучаване в 8. клас, тъй като в документите съществува потенциал, който не е разгърнат в конкретиката на ядрата на учебно съдържание. Понеже обучението в межкултурност не подлежи на оценяване, може да се предположи, че този потенциал ще остане именно такъв, без да се разгърне до реално планирани и ясно структурирани елементи от процеса на обучение по английски език.
- Оценката на експертите, дадена за пакета учебни материали „Хора, места и начини“, с който се реализира в практиката предложената технология за развиване на МКК в обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване), подчертава адекватността на неговия замисъл и реализация и доказва практическата му приложимост, независимо от избория за работа учебен комплекс (т.е. може да се използва за обучение по МКК във всички профилирани паралелки в 8. клас).

2. Контролният срез доказва с качествени и количествени данни и след съответната статистическа обработка ефективността от прилагането на тази педагогическа технология. По всички формулирани критерии, за всички показатели, се наблюдава положителен резултат, т.е. постиженията на контролната група са по-ниски от тези на експерименталната.

- Така, по критерий *знания* учениците са постигнали значителен напредък и постиженията им в тази насока са категорично по-високи от тези на учениците от контролната група. Също така убедителни са резултатите и по критерий *умения*. Разликата при този критерий е, че средните стойности на резултатите за критерий *знания* са по-концентрирани от тези по критерий *умения*. Може да се допусне, че това се дължи на факта, че проверяваните умения се интергират с продуктивните чуждоезикови умения и, следователно, зависят от общото им ниво, което се повишава по-бавно и по-трудно от това на рецептивните чуждоезикови умения. За критерий *отношения* също може да се твърди, че има ръст при експерименталната група. В сравнение със знанията и отношенията, разликите в резултатите за двете изследвани групи са по-малки за отделните показатели, но сами по себе си категорично сочат положителна тенденция. Това относително „*снижаване*“ на разликите за критерий *отношения* може да се интерпретира в посока, че нагласите и отношенията отнемат най-дълго време, за да бъдат формиранни. Въпреки това, се очертава ясно определена тенденция към изразяване на толерантност и отвореност към другостта и критично отношение към валидността на собствените културни нагласи и модели на поведение при експерименталната група.
- Доказва се, че предложената педагогическа технология за развиване на МКК с ученици от 8. клас в процеса на тяхното интензивно изучаване на английски език е ефективна и може да бъде прилагана в различните типове училища, които предлагат интензивно обучение по чуждия език в страната, независимо от избория за работа учебен комплекс по английски език за 8. клас.

ОБОБЩЕНИЕ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

При изследването на теоретичното състояние на проблема за межкултурна комуникация и межкултурна комуникативна компетентност в национален, европейски и световен мащаб става ясно, че те са във фокуса на внимание на различни науки и теории, всяка от които го осветлява от различен ъгъл. Най-важно за нас, обаче, е нарастващото внимание, което те получават в рамките на науката за езика и методиката на преподаване на езици (както на роден, така и на чужд език). Развиването на межкултурна комуникативна компетентност в езиковото обучение е от особена важност предвид интензивните контакти между представители на различни култури, които често общуват на езици, различни от майчиния им. Това с особена сила важи за обучението по английски език, който в последните две десетилетия все повече се налага като език на международно общуване.

Въпреки наличието на достатъчно голям брой изследвания, въпреки реалните предпоставки из областта на образователните политики – в европейски и национален план и отделните положителни примери в областта, остава открит въпросът как межкултурната комуникативна компетентност да се осъществява в практиката на ЧЕО в нашата страна. Необходимо е общите формулировки в националните образователни документи да получат конкретен израз, включително и в ядрата на учебно съдържание на ДООИ. Желателно е още на нивото на ДООИ и УП по езици да се заложат определени насоки за оценяване на МКК. Друг, подкрепящ развитието на МКК в обучението по езици елемент, би бил разработването и апробирането в практиката на учебно съдържание, което да почива на ясно формулирани принципи и да води към развиване на межкултурна комуникативна компетентност на българските ученици в процеса на овладяване на съответния език.

В резултат на теоретичните проучвания се очертават четири групи (*социокултурни, социолингвистични, лингвометодически и лингво-политически*) концептуални основания за създаване на педагогическа технология за развиване на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на интензивното обучение в по английски език в 8. клас с нейните цел, задачи и принципи. Възможно е и точното очертаване на границите на учебното съдържание, с което технологията да се осъществи, както и подборът на най-адекватните методи и техники на обучение. Учебното съдържание – с неговите три основни компонента – знания, умения и отношения следва да отговаря на определени критерии и показатели. Конкретно, за нуждите на настоящето изследване, специално са разработени шест учебни модула под формата на работни листове за ученика,

листове за рефлексия за ученика и придружаващи ги листове за учителя с предложени процедури за действие, примерни отговори и варианти за изпълнение на задачите. Не на последно място, резултатите от така планираната технология могат да бъдат оценени с помощта на тест, съответстващ на приетите критерии и показатели за МКК.

В резултат от експерименталната проверка на педагогическата технология на констатиращия етап се установява демонстриране на отделни компоненти от МКК, но се налага и изводът, че наличните благоприятни условия за развиване на МКК с ученици от 8. клас (интензивно изучаване на английски език) не се използват пълноценно.

Анализ на действащата към момента учебна документация подчертава необходимостта от внимателно планирани средства за взаимодействие и педагогическо въздействие в обучението по английски език, особено в периода на неговото интензивно изучаване в 8. клас, тъй като в документите съществува потенциал, който не е разгърнат в конкретиката на ядрата на учебно съдържание. В одобрените за използване в интензивното обучение по английски език учебни комплекси също се наблюдава дефицит на задачи и дейности, които системно да развиват МКК. Такава възможност предоставя пакета учебни материали „Хора, места и начини“, създаден с цел реализирането на педагогическа технология за развиване на МКК в обучението по английски език в 8. клас. Извършената експертна оценка на учебните материали дава основание да се приложи цикълът „Хора, места и начини“ с ученици от 8. клас на профилираните гимназии и паралелки в хода на обучението им по английски език с висока степен на убеденост в неговата адекватност и полезност.

Експерименталната проверка на предложената педагогическа технология доказва убедително, включително и със средствата на статистическия анализ, че прилагането ѝ в практиката води до повишаване на межкултурната комуникативна компетентност на учениците от 8. клас, които изучават интензивно английски език. За всички изследвани показатели резултатите на експерименталната група са по-високи от тези на контролната. Макар че съществува известна разлика при постиженията по критерии *знания* и *умения* и от друга страна резултатите по критерий *отношения*, има наличие на значителен напредък в развиването на МКК при групата, обучавала се по предложената педагогическа технология. Ако, обаче, оставим встрани цифровите резултати, които са обработени статистически и се вгледаме в резултатите от учебната дейност в смисъл на съдържание на предадените Листове за самооценка, съчинения, на резултатите от техни проучвания, на създадените от ученици вестници и видео клип, не може да се отмени заключението, че предложената педагогическа технология

подтиква учениците да разсъждават върху проблемите на межкултурната комуникация, да осъзнават значението на посланията на собствената и на другата култура и в край сметка ги кара да изразяват готовност за приемане на различията или поне да се въздържат от отхвърляне на другостта. Това свидетелства за задълбочаване на техните познания за собствената, както и за културата-цел, за усъвършенстване на уменията им за сравнение на културни явления и релативизиране на „багажа“ на собствената култура, както и за тяхната повишена толерантност и отвореност към другостта.

В заключение ще кажем, че е напълно възможно в рамките на обучението по английски език в 8. клас (интензивно изучаване) да се работи целенасочено за развиването на тяхната межкултурна комуникативна компетентност. Тази работа значително се улеснява, ако учителите разполагат с ясно определени критерии и показатели, по които да могат да отчитат резултатите от такова обучение и измерители, с които да ги регистрират. Наличието на нарочна педагогическа технология със съответните принципи, методи на обучение и учебно съдържание прави обучението в МКК още по-ефективно.

Предложената педагогическа технология, която в практиката се реализира посредством цикъла „Хора, места, начини“, е приложима в контекста на големия брой училища и паралелки в страната, предлагащи интензивно обучение по английски език. Възможно е тя да се внедри широко в интензивното обучение по английски в 8. клас без значение кой е основният учебен комплекс. Нейното използване би способствало да се претворят директивите и насоките в образователните документи, които регулират езиковото обучение в европейски и национален план, придавайки им реално, конкретно и културно-специфично съдържание. Не на последно място, тя създава предпоставки за реалното синхронизиране на състоянието на обучението по езици в страната и най-съвременните тенденции към засилване на рефлексивния елемент в езиковото обучение и повишаване на критичната културна осъзнатост на обучаемите, тъй като предоставя конкретни инструменти, с чиято помощ това да се осъществи.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Резултатите от проведените в съответствие с целта и задачите на дисертационния труд теоретични и експериментални изследвания се свеждат до следните основни приноси:

1. Извършено е мащабно за страната изследване на межкултурната комуникативна компетентност, която се постига в резултат от обучението по английски език в прогимназиалния и в началото на гимназиалния етап. Резултатите от изследването позволяват да се направят изводи за реалното състояние, успехите и проблемните зони, въз основа на които да се планира систематична работа по развиването на такава компетентност с ученици от 8. клас профилираните гимназии и паралелки с интензивно изучаване на английски език.
2. Предложени и апробирани са алгоритъм за оценяване на потенциала на учебните комплекси по английски език за развиване на межкултурна комуникативна компетентност и Карта за оценка на потенциала на учебните комплекси по английски език за ... (клас) **за развиване на межкултурна комуникативна компетентност**, в която се регистрират наблюдаваните прояви на този потенциал.
3. Създадена е педагогическа технология за развиване на межкултурна комуникативна компетентност в рамките на интензивното обучение по английски в 8. клас) със свои принципи, методи и техники на преподаване, учебно съдържание и средства за измерване на постиженията.
4. Тази педагогическа технология се основава на принципи (формулирани вследствие на теоретичните изследвания), които се отнасят пряко към развиване на межкултурна комуникативна компетентност в процеса на обучението по чужд език (и в частност в рамките на интензивното обучение по английски в 8. клас).
5. За целите на технологията са анализирани и класифицирани интерактивни методи и техники (в т. ч. общодидактически, специфични за чуждоезиковото обучение и специфични за межкултурното учене), като са определени онези, чието приложение води до развиване на межкултурна комуникативна компетентност.
6. Очертани са границите на учебно съдържание (с неговите компоненти – знания, умения, отношения и учебни дейности), въз основа на което се постига развиване на межкултурна комуникативна компетентност в 8. клас (интензивно изучаване). Съобразно горното, е създадено и апробирано в реалната практика на интензивното изучаване на английски език авторско учебно съдържание, за което при експерименталната проверка категорично се доказва, че води до развиване на межкултурна комуникативна компетентност.
7. Съставени са критерии и показатели, както и съответни инструменти за оценяване постигнатото равнище на межкултурна комуникативна компетентност в обучението по английски език в 8. клас.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абът 2004: Abbot, D. Culture and Identity, London: Hodder and Stoughton, 2004. Tenth impression.
2. Байръм, 1997: Byram M (1997) *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
3. Байръм, Грибкова и Старки 2002: Byram, M., Gribkova, B. & Starkey, H. *Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching: A Practical introduction for teachers*. Directorate of School, Out-of-School and Higher Education, DGIV, Strasbourg: Council of Europe. 2002.
4. Бенет 1997: Benett, M. How not to Be a Fluent Fool: Understanding the Cultural 19. Dimension of Language. In Fantini, A. (ed.) *New Ways of Teaching Culture*. Bloomington, Illinois, TESOL, Inc., 1997
5. Бершадский 2002: Бершадский, М. В какие значениях используется понятие „технология“ в педагогической литературе? Школьные технологии, 2002.
6. Бяла книга за межкултурен диалог 2008: White Paper on Intercultural Dialogue “Living together as equals in dignity”, Council of Europe F-67075 Strasbourg Cedex, 2008, www.coe.int/dialogue
7. Господинов 2008б: Господинов, Б. Форми за организация на обучението. В Чавдарова-Костова, С. Делибалтова, В. и Господинов, Б. Педагогика. Университетско издателство „Св. Климент Охридски. София, 2008.
8. Гюрова и колектив 2006: Гюрова, В. и кол. Интерактивността в учебния процес (или за рибаря, рибките и риболова). С., Агенция Европрес, 2006.
9. Държавни образователни изисквания за учебно съдържание – културно-образователна област Чужди езици, Наредба 2 от 10. 05. 2000, МОН (обн., ДВ, бр. 37 от 2003 г.)
10. Ек 1986: Van Ek, J. A. (1986) *Foreign Language Learning: An educational experience*. – *Foreign Language Learning and Interpersonal Tolerance and Understanding*. Thessaloniki.
11. Ключови компетентности 2007: Ключови компетентности. Европейска референтна рамка. Комуникационна стратегия за присъединяване на Република България към Европейския съюз. С., 2007.
12. Крамш 1993: Kramsch, C.: *Language and Culture*. Oxford, OUP, 1993.
13. Кушнър & Бризлин 1996: Cushner, K & R. W. Brislin. *Intercultural Interactions. A Practical Guide*. Thousand Oaks: Sage. 1996.
14. Обща европейска езикова рамка 2001: Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR) (2001) CUP

15. Портър и Самовар, 1994: Porter, R.E. & Samovar, L.A. (1994) An Introduction to Intercultural Communication in Samovar, L.A. & Porter, R.E. (Eds. 1994: 4-26) Intercultural Communication: A Reader (7th edition) Belmont, CA: Wadsworth Publishing
16. Ричадс 2005: Richards, J. *Communicative Language Teaching Today*. Cambridge, CUP, 2005.
17. Стефанова 2007: **Стефанова, П. Чуждоезиковото обучение. Учене, преподаване, оценяване.** Сиела – софт енд паблишинг, София. 2007
18. Стойчева 2006: Стойчева, М. Европейска езикова политика. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 2006.
19. Стратегия Европа 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, EUROPEAN COMMISSION. Brussels, (http://eunec.vlor.be/detail_bestanden/doc014%20Europe%202020.pdf)
20. Трияндис 1990: Triandis, H. Theoretical concepts that are applicable to the analysis of ethnocentrism, in Brizlin, R. (ed.) *Applied Cross-Cultural Psychology* London, UK, Sage, 1990.
21. Хаймз 1972: Hymes, D. Models of the interaction of language and social life. – *Directions in sociolinguistics*. New York, 1972, 58–65.
22. Холидей, Хайд и Кулмън, 2004: Holliday, A., Kullman, J. & Hyde, M. *Intercultural communication: an advanced resource book*. New York, Routledge, 2004.
23. Чавдарова-Костова 2010: **Чавдарова-Костова, С. Съвременни предизвикателства пред интеркултурното възпитание.** Образование, София. 2010
24. Шопов 2008: Шопов, Т. *Съвременните езици: подходи, планове, процедури, Международно висше бизнес училище.* 2008.

СТАТИИ И СТУДИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА – САМОСТОЯТЕЛНО И В СЪАВТОРСТВО

1. **Цветкова 2012а:** Цветкова, Н. Обучението по английски език в средното училище и межкултурността. В Чуждоезиково обучение. 2012. Под печат.
2. **Цветкова 2012б:** Цветкова, Н. Развиване на межкултурна комуникативна компетентност в интензивното обучение по английски в 8. клас. В Чуждоезиково обучение. 2012. Под печат.
3. **Цветкова 2011:** Tsvetkova, N. Aspects of Assessing Intercultural Communicative Competence While Studying English at Secondary School – Assessment Issues. In Pejatović, A. Evaluation in Education in the Balkan Countries. Institute for Pedagogy and Andragogy Faculty of Philosophy University of Belgrade, 2011, pp. 417 – 422.
4. **Пенкова и Цветкова 2011:** Пенкова, Р, Н. Цветкова, Възможности за взаимодействие между езиковите дисциплини в училище. В Чуждоезиково обучение, кн. 6, 2011, 61–70.
5. **Цветкова 2010а:** Цветкова, Н. Why culture references, в Цветкова, Н. Успех на матурата по английски език, Втора част. София, ПОНС, 2010, с. 129–143.
6. **Цветкова 2010б:** Tsvetkova, N. The issue of developing intercultural communicative competence in the process of teaching and learning English (teaching and teacher training perspective). In Penkova, R., Mirchva V., Tsvetkova N (eds.) Quality education for all through improving teacher training, Sofia, paradigm, 2010.
7. **Цветкова 2007:** Цветкова, Н. Мястото на межкултурното образование в подготовката на начални учители по английски език, в Диалогът в историята, брой 16–17, 2007, с.37–49.
8. **Цветкова 2006:** Tsvetkova, N. Intercultural Learning in Teaching English in the Primary: Teacher training Handbook, Sofia, Bulgaria: British Council Bulgaria
9. **Байръм и съавтори 2006:** Байръм и съавтори. Консултативен център за антидискриминационна оценка на учебните средства. Рамки за анализ на учебни материали от гледна точка на маргинализационни практики и дискриминативни нагласи. Модел за оценка на потенциала на учебните материали в България да реализират целите на межкултурното образование, КЦАОУС: София, 2006.
10. **Цветкова и Карастатева 2001а:** Tsvetkova, N. & V. Karastateva. Unit Two: Ethnography for Language Education. Module Two. Disciplinary Perspectives: Ways of Experiencing Culture. Sofia, British Council, Bulgaria and Teacher Training Institute, 2001.
11. **Цветкова и Карастатева 2001б:** Tsvetkova, N. & V. Karastateva. Unit Three: Media Studies. Module Two. Disciplinary Perspectives: Ways of Experiencing Culture. Sofia, British Council, Bulgaria and Teacher Training Institute, 2001.

16. **Цветкова** и Карастатева 2001в: Tsvetkova, N. & Karastateva, V. Intercultural Communication and the Media, in Thomas, D. & Georgieva, M. Small Languages in the Big World. Sociolinguistics and FLT. Papers of the International Conference held in Sofia, October, Sofia, British Council Bulgaria and Lettera, 2001.

Публикации по сходна проблематика

1. Стоименова, Василева, Легурска, **Цветкова 2010**: Стоименова, Б., Б. Василева, М. Легурска, Н. Цветкова. Развиване на обществени и граждански компетентности у учениците от прогимназиален етап (по български език и литература, история и цивилизация и английски език). В: *Диалогът в историята*, № 24-25 / 2010.
2. **Кушева 2009**: Кушева Р. (обща редакция). История без полюси. Янчев, В., Стоименова, Б., Иванова, Е., **Цветкова, Н.** (ред.). С., 2009
3. Стоименова, **Цветкова 2009**: Стоименова, Б., Н. Цветкова. Книга за учителя „История без полюси”. В: *Диалогът в историята*, № 21 / 2009 (целият брой).
4. Стоименова, Василева, Легурска, **Цветкова 2008**: Стоименова, Б., Б. Василева, М. Легурска, Н. Цветкова. Интегративно развиване на обществени и граждански компетентности у учениците от прогимназиален етап (по български език и литература, история и цивилизация, английски език). – I-Продължаващо образование, www.diuu.bg, брой 14 (октомври-декември) / 2008.